

(bron: Brief van de Minister voor Rechtsbescherming van 11 april 2022 (*Kamerstukken II 2021/22*, 31265, nr. 103))

M.R. Bruning

b. **Sociaal-wetenschappelijk aspect**

Innovatieve benaderingen binnen het jeugd domein: Interactieve Virtual Reality en criminele ervaringsdeskundigen bij de aanpak van agressief en crimineelgedrag

Het jeugddomein is constant in ontwikkeling en er wordt ook steeds gezocht naar nieuwe, innovatieve mogelijkheden voor de preventie en vermindering van agressief en delinquent gedrag onder kinderen en jongeren. In deze bijdrage willen we graag twee proefschriften bespreken die zich gericht hebben op dergelijke vernieuwende methoden, en op de (theoretische) achtergronden, ervaringen en implicaties van deze methoden voor de praktijk. Een eerste proefschrift dat besproken zal worden is: *'When emotions run high: Using interactive virtual reality to understand social information processing in boys with aggressive behavior problems'* van Rogier Verhoef (2022). Voor dit promotieonderzoek is een interactieve virtueel klaslokaal ontwikkeld waarin kinderen een spel konden spelen met een virtuele leeftijdsgenoot en aan verschillende scenario's blootgesteld werden die mogelijk agressieve reacties konden oproepen (zoals dat de toren die gebouwd moest worden werd omgestoten door de leeftijdsgenoot). De methode is gebruikt om gegevens over de reacties te verzamelen en om de sociale informatieverwerkingsprocessen en andere factoren die in verband worden gebracht met agressief gedrag te onderzoeken en beter te begrijpen. Het tweede proefschrift dat besproken zal worden is het proefschrift van Margriet Lenkens getiteld *'More than a mirror: Mechanisms of experiential peer support for young people engaging in*

criminal behaviour' (2022). In dit promotieonderzoek werd de ondersteuningsbehoefte van jongeren met risicogedrag (bv. die betrokken waren bij criminele activiteiten) verkend en werd 'ervaringsdeskundige ondersteuning' onderzocht, oftewel, waarbij een ervaringsdeskundige werd ingezet om ondersteuning te bieden aan deze jongeren. Hieronder een beschrijving van hun resultaten, gevolgd door onze conclusie.

Verhoef (2022). *When emotions run high: Using interactive virtual reality to understand social information processing in boys with aggressive behavior problems.*

Het uiteindelijke doel van het promotieonderzoek van Rogier Verhoef (2022) was de sociale informatie verwerkingsprocessen (SIP) die ten grondslag liggen aan agressief gedrag beter te leren begrijpen. Het oorspronkelijke SIP model (Crick & Dodge, 1994) dat vaak gebruikt is voor de verklaring van agressief gedrag beschrijft dat er verschillende stappen in de sociale informatieverwerking (SIP) doorlopen worden tussen de sociale stimulus (situatie) waarmee iemand in aanraking komt en de reactie daarop. Deze stappen zijn: 1) het coderen (of herkennen) van sociale 'cues' (signalen), 2) de interpretatie en mentale representatie van deze sociale cues, 3) het stellen van doelen van de interactie, 4) het genereren van de mogelijkheden voor gedrag, 5) de evaluatie van de mogelijkheden voor gedrag, en 6) het uitvoeren van de gekozen reactie (gedrag). Bij al deze stappen baseren kinderen zich op kennis die ze hebben opgedaan tijdens eerdere sociale ervaringen. Eerder onderzoek heeft al aangetoond dat agressief gedrag veroorzaakt kan worden door afwijkingen in elk van deze zes stappen van het SIP model. Zo is gevonden dat kinderen met agressieve gedragsproblematiek meer vijandige cues herkennen en minder niet-vijandige, dat deze kinderen het gedrag van anderen vaker op een vijandige manier interpreteren, dat zij zich in de interactie met anderen vaker richten op het nemen van

wraak of het winnen van iets (instrumenteel gewin), dat ze meer agressieve reacties bedenken, en dat ze minder negatief oordelen over agressieve reacties en de uitkomsten daarvan (De Castro & Van Dijk, 2017; Dodge, 2011). Kinderen leken echter te verschillen in welke SIP stappen nu precies ten grondslag lagen aan hun agressieve gedrag. Om dat verder te onderzoeken formuleerde Verhoef drie brede onderzoeksvragen, die beantwoord zijn aan de hand van vier empirische studies en een theoretisch artikel waarin een nieuw SIP model werd beschreven. De eerste brede onderzoeksvraag was: Kan Interactieve Virtual Reality gebruikt worden voor een ecologisch meer valide meting van agressieve SIP bij kinderen? De tweede brede onderzoeksvraag was: Is het mogelijk om SIP profielen te onderscheiden bij kinderen met agressieve gedragsproblemen? En de derde brede vraag was: Kunnen we een verbeterd theoretisch model specificeren voor de verklaring van agressieve SIP en gedrag? Het antwoord op deze drie vragen bleek driemaal 'ja' te zijn en hieronder wordt toegelicht waarom.

Na een algemene introductie in het eerste hoofdstuk van het proefschrift rapporteert Verhoef in het tweede hoofdstuk over de eerste studie die hij en collega's verricht hebben. Dit was een multi-level meta-analyse, waarmee het verband werd onderzocht tussen een Hostile Intent Attribution (HIA) en agressief gedrag bij kinderen. Een HIA is 'de neiging om vijandige intenties toe te schrijven aan anderen in sociale situaties met een negatieve uitkomst voor het individu, waar de intentie van de andere persoon ambigu is'. Voor deze meta-analyse is voortgebouwd op een eerdere meta-analyse van De Castro en collega's in 2002 en zijn uiteindelijk gegevens van 111 studies (219 effectgroottes op basis van gegevens van 29.272 kinderen) geanalyseerd om te kijken 1) welk verband zou worden gevonden wanneer de recentste studies op dit terrein geïnccludeerd en laatste meta-analyse onderzoeksmethoden toegepast werden en 2) welke factoren van invloed waren

op de sterkte van het verband tussen HIA en agressief gedrag.

De resultaten toonden aan dat er, gemiddeld genomen (gewogen) over alle studies, een matig positief verband werd gevonden tussen HIA en agressie (gemiddelde effectgrootte $d = 0.33$). HIA ging echter sterker samen met agressief gedrag wanneer het ging om echte en 'emotionally engaging' (emotioneel geladen) situaties, oftewel, echte sociale situaties waarin iets gebeurde dat de kinderen aan het hart ging, waarin ze emotioneel betrokken waren (versus hypothetische situaties), en bij kinderen die afgewezen waren. Het verband was niet sterker bij interacties met leeftijdsgenoten die de kinderen kenden, bij reactieve agressie (versus algemene agressie), of bij kinderen met een ADHD diagnose. Wel was het HIA-agressie verband sterker bij agressievere kinderen, en bij studies waarin gebruik werd gemaakt van betrouwbaardere HIA meetinstrumenten en bij bepaalde rapporteurs (klinische medewerkers). Deze bevindingen impliceerden, zo beschreef Verhoef, dat cognitieve gedragsinterventies zich zouden moeten richten op een algemene cognitieve neiging voor een vijandige vorm van sociale informatieverwerking die bepalend kan zijn voor gedrag in allerlei verschillende situaties. Emotioneel betrokken of beladen situaties leken echter wel het grootste risico op agressie te vormen, evenals contexten die herinnerden aan eerdere negatieve sociale gebeurtenissen.

In hoofdstuk 3 beschrijft Verhoef een tweede studie, een pilotstudie, waarmee een nieuw ontwikkelde interactieve VR methode die kinderen in emotioneel geladen sociale interacties plaatste werd onderzocht. Tweeëndertig jongens (8-13 jaar) uit het regulier en speciaal onderwijs namen deel aan het onderzoek. Hiervoor werd eerst een virtuele klaslokaal-omgeving ontwikkeld waar de kinderen zich vrij konden bewegen door rond te lopen en hun handen konden bewegen (met controllers) en konden praten met virtuele leeftijdsgenoten.

De jongens dachten dat ze te maken hadden met echte kinderen van andere scholen die ook deelnamen aan het onderzoek en die tevens ingelogd waren in de VR omgeving. De virtuele leeftijdsgenoten werden echter aangestuurd door een onderzoeksmedewerker waarbij gebruik werd gemaakt van gestandaardiseerde zinnen/uitdrukkingen en fysieke handelingen. In de VR omgeving konden de jongens ook twee verschillende spellen spelen: het bouwen van een zo hoog mogelijke blokkentoren of blikgooien. De jongens werden willekeurig toegewezen aan één van de twee spellen. Met de spellen konden jongens punten verdienen en bonussen halen (om de betrokkenheid te vergroten en controle te geven over winst en verlies), maar ook agressief gedrag tonen richting de virtuele leeftijdsgenoot (slaan, schelden) of tegen materiaal (bv. de toren omstoten). De jongens doorliepen allemaal 6 scenario's: eerst een oefenscenario (waarin ze het spel konden spelen zonder leeftijdsgenoten), vervolgens een neutraal scenario (waarin SIP werd gemeten in een situatie zonder speciale gebeurtenissen), object acquisitie scenario (waarin de jongens konden kiezen of ze een blok of bal van de virtuele leeftijdsgenoot zouden stelen voor extra punten), competitie scenario (waarin de jongens het spel konden winnen door het spel van de virtuele leeftijdsgenoot te saboteren), sociale provocatie scenario (waarin de jongens niet mee mochten doen met het spel van twee virtuele leeftijdsgenoten) en als laatste het object provocatie scenario (waarin het spel van de jongen werd geruïneerd door de virtuele leeftijdsgenoot). De jongens rapporteerden over hun boosheid, HIA (In welke mate probeerde de andere jongen gemeen te zijn/jou dwars te zitten?) en doelen van hun gedrag in de verschillende VR scenario's (wraak/instrumenteel, om te winnen of overmacht te tonen/non-agressief, om geen problemen te veroorzaken/geen doel). Ook werd hun reactie in de VR omgeving beoordeeld door de onderzoekers (niet-agressief – ernstig agressief). Daarnaast vulden

ze een standaard vignetteninstrument in, waarin ze zich moesten voorstellen dat ze zich in bepaalde provocerende situaties zouden bevinden (beschreven via audio-opname). Dit resulteerde in een boosheid score, een HIA score, wraak doelen score en agressieve reactie score (gemiddeld over de vijf vignetten). Samengevat, voor zowel de VR scenario's als de situaties in de vignetten werden de agressie, intentie attributies, doelen en reacties gemeten. Ten slotte werd vastgesteld hoe enthousiast de kinderen waren over beide meetmethoden.

De resultaten toonden aan dat kinderen enthousiaster waren over de interactieve VR-methode dan over de vignettenmethode en dat de interactieve VR-methode een veelbelovend instrument was waarmee agressieve SIP van kinderen gemeten kon worden in gestandaardiseerde maar tevens emotioneel beladen sociale interacties. De vignetten-methode leek ook minder betrouwbaar dan de VR methode voor het meten van boosheid (omdat er bij de vignetten-methode gewerkt werd met hypothetische situaties). De enthousiastere reacties van de jongens op de VR-methode geeft aan dat VR wellicht een aantrekkelijkere mogelijkheid is voor test- en interventiedoeleinden en dat is van belang omdat het, vooral bij kinderen met agressieve gedragsproblemen, nogal eens ontbreekt aan motivatie hiervoor en dan helpt het wanneer een methode ingezet kan worden waarbij de kinderen iets moeten doen wat ze leuk vinden om te doen.

Met de derde studie (beschreven in hoofdstuk 4) onderzocht Verhoef in een grotere groep jongens ($N = 184$; 7-13 jaar; zowel regulier als speciaal onderwijs) of agressieve SIP bij kinderen beter gemeten kon worden met behulp van interactieve VR dan met een standaard vignetten-methode. Dit keer werden ook leerkrachten gevraagd om te rapporteren over het agressieve gedrag en de reactieve (bv. wraak) en proactieve motieven voor agressie (bv. gewin of sociale dominantie) van de kinderen. De term reactieve agressie verwijst naar heetgebakerd,

ongecontroleerd verdedigend agressief gedrag getriggerd door waargenomen dreiging, provocatie, of frustratie en de term proactieve agressie naar koelbloedig, aanvallend agressief gedrag gedreven door het willen bereiken van winst of sociale dominantie.

De resultaten toonden aan dat kinderen meer opgingen in de interactieve VR methode en deze meer emotioneel geladen vonden dan de vignetten-methode. Ook riep de VR-methode hogere niveaus van agressieve SIP en reacties op (in provocerende situaties). Daarnaast bleken de VR-scores extra variantie te verklaren (bovenop de vignetten-scores) in de door leerkrachten waargenomen agressie van de jongens. Verhoef concludeerde dat deze bevindingen suggereerden dat, vergeleken met hypothetische vignetten, interactieve VR een (ecologisch) meer valide methode is om de agressieve SIP en reacties van kinderen te meten. In interactieve VR werden, aldus Verhoef, wellicht vergelijkbare emoties als in real-life opgeroepen, en vergelijkbare SIP patronen en reacties als in werkelijke interacties. Uiteindelijk zou VR ook ingezet kunnen worden bij interventies, omdat kinderen zo zouden kunnen oefenen in situaties die voor hen specifiek van belang waren.

In de vierde studie (hoofdstuk 5) onderzocht Verhoef of er in de SIP gegevens van 181 jongens met agressieve gedragsproblemen (7-13 jaar) ook verschillende profielen te onderscheiden waren. De gedachte was dat kinderen verschillen in de redenen achter het agressieve gedrag. Zo zouden sommige kinderen gewoon gemakkelijk boos worden, of snel wraak willen nemen als ze het gevoel hadden dat ze uitgedaagd werden, terwijl andere kinderen wellicht heel zorgvuldig hun agressieve gedrag planden, en er iets mee wilden bereiken (bv. materiële winst of sociale dominantie). Wanneer inderdaad zou blijken dat er verschillende profielen bestonden, dan zouden interventies beter afgestemd kunnen worden op het specifieke profiel van het kind. Ook werd getoetst of deze groepen jongens

verschilden in de door leerkracht waargenomen reactieve en proactieve agressie motieven, in door ouders waargenomen temperament, en door de jongens zelf gerapporteerd executief functioneren, agressieve opvattingen, ongevoeligheid voor straf, en sensatie zoeken.

Resultaten van de Latente Profiel Analyses (LPA) lieten zien dat er vier profielen te onderscheiden waren: een algemeen reactief SIP profiel (kinderen die in beide provocerende scenario's agressie en agressie-gerelateerde SIP lieten zien), een situatie-specifiek reactief SIP profiel (kinderen die alleen in één van de twee provocerende scenario's agressie en agressie-gerelateerde SIP lieten zien; het scenario waarbij hun spel werd verpest door een virtuele leeftijdsgenoot), een gemengd reactief-proactief SIP profiel (kinderen die in zowel beide provocerende als instrumentele scenario's agressie en agressie-gerelateerde SIP lieten zien), en een niet-agressief SIP profiel (kinderen die in geen enkel scenario agressie en agressie-gerelateerde SIP lieten zien). Verder bleek dat deze groepen jongens significant verschilden in temperament, agressieve opvattingen en ongevoeligheid voor straf (maar niet in executief functioneren en sensatie zoeken).

Zo rapporteerden de leerkrachten dat de jongens met een gemengd profiel meer reactieve motieven lieten zien dan de andere jongens. Deze jongens lieten overigens ook de hoogste levels van agressieve SIP zien in alle VR scenario's, dus hun agressieve motieven en gedrag waren daardoor mogelijk ook zichtbaarder voor de leerkrachten. De jongens uit de gemengde reactieve-proactieve groep vertoonden ook meer 'Callous-Unemotional' kenmerken (emotioneel hard/ongevoelig) dan de niet-agressieve groep (maar gelijk aan de reactieve groep), ze bleken echter niet minder gevoelig te zijn voor straf dan de niet-agressieve jongens.

Verder bleek dat jongens van het algemene reactieve profiel hogere niveaus van boosheid-frustratie (temperament) en vijandige opvattingen lieten zien dan de andere

jongens, waarmee werd ondersteund dat jongens met een emotioneel reactief temperament kwetsbaarder waren voor het tonen van reactieve SIP en agressie (Frick & Morris, 2004). Ook werd gevonden dat jongens met het reactief SIP profiel agressieve opvattingen meer goedpraatten dan jongens uit het niet-agressieve profiel. De reactieve jongens bleken geweld goed te praten als verdediging, als ze bijvoorbeeld uitgedaagd werden. De reactieve jongens bleken echter ook gevoeliger voor straf dan niet-agressieve en gemengd reactief-proactieve jongens.

De kenmerken van de jongens uit de situatie-specifieke groep waren minder uitgesproken: zij vertoonden alleen meer vijandige opvattingen dan de niet-agressieve jongens. Er werden verder geen verschillen gevonden tussen de groepen jongens in executief functioneren (werkgeheugen en inhibitie), maar dat kan aan de meetmethode gelegen hebben. Verhoef concludeerde dat de resultaten lieten zien dat het mogelijk was om SIP profielen te onderscheiden bij kinderen met agressief gedrag op basis van interactieve VR en dat de bevindingen het begrip van SIP patronen die bijdragen aan het agressieve gedrag van kinderen versterkten. Daarmee werd belangrijke informatie verschaft voor het afstemmen van cognitieve gedragsinterventies op individuele kinderen (en hun unieke SIP-profielen). In het zesde hoofdstuk van het proefschrift beschrijft Verhoef een nieuw ontwikkeld 'dual-mode' SIP model waarmee individuele verschillen in agressief gedrag bij kinderen kunnen worden verklaard. Dit nieuw ontwikkelde model beantwoordt aan een tekortkoming van voorgaande SIP-modellen waarin geen aandacht is voor kinderen die SIP-stappen in het model overslaan (en voor waarom ze dat doen een hoe zij dan komen tot de agressieve reactie). Dit is een belangrijke tekortkoming, omdat wel altijd gesteld is dat agressief gedrag ook kan voortkomen uit een dergelijk 'overslaan' van SIP-stappen. In het dagelijks leven hebben veel kinderen ook niet de tijd, mentale

ruimte of behoefte om heel bewust alle SIP-stappen te doorlopen, oftewel, in oorspronkelijke SIP modellen is weinig rekening gehouden met *automatische* verwerking.

In het 'nieuwe' door Verhoef ontwikkelde *duale modus SIP model* (zie p. 167 Verhoef, 2022) wordt daarom onderscheid gemaakt tussen een automatische en reflectieve verwerkingsmodus. In de automatische modus verwerken kinderen de situatie vluchtig en komen ze direct met een reactie, de SIP draagt bij aan snelle, emotie-gedreven agressie. In de reflectieve modus verwerken kinderen weloverwogen alle informatie en kiezen daardoor doordacht een reactie, de SIP draagt dan bij aan weloverwogen gecontroleerde agressie. Kinderen kunnen beide verwerkingsmodi gebruiken, maar sommige kinderen zullen vooral agressie tonen vanuit de automatische modus en andere kinderen vooral vanuit de reflectieve modus. Ze kunnen ook switchen tussen modi, afhankelijk van de situatie (bedreigend, onbekend, persoonlijke relevantie). Het duale modus model beschrijft ook dat een basale beoordeling van de situatie (zgn. 'basic appraisal') een bepaald arousal niveau veroorzaakt, wat weer bepalend is voor de verwerkingsmodus. Als kinderen erg emotioneel zijn, zouden zij volgens Verhoef eerder de automatische SIP modus gebruiken, terwijl ze de reflectieve modus eerder zouden gebruiken als ze kalm zijn. Deze emotionele staat van kinderen zou weer bepaald worden door een interactie tussen kind-specifieke factoren (emotionele disposities, executief functioneren en motivationele disposities) en situatie-specifieke factoren (huidige interne staat en specifieke situatiemarkers).

In overeenstemming met het eerdere SIP model wordt er verder vanuit gegaan dat agressieve SIP patronen (beide modi) gegrond zijn in de 'sociale database' van kinderen. Dit zijn geheugenstructuren (met affectieve, cognitieve en gedragstendensen) die ontstaan zijn vanuit sociale ervaringen, en die weer invloed hebben op SIP in toekomstige sociale situaties. De reactie vanuit

de snelle en impliciete automatische modus zou volgens het duale modus SIP model volledig gebaseerd zijn op deze sociale database, terwijl in de reflectieve modus informatie over de situatie wordt geïntegreerd met de reeds bestaande geheugenstructuren. Oftewel, kinderen gebruiken de kennis vanuit hun eerdere sociale ervaringen om situaties in te schatten en bij het evalueren van mogelijke reacties. Op basis van het model van Verhoef en collega's kunnen bij kinderen unieke SIP stijlen worden vastgesteld en hier kunnen behandelingen op afgestemd worden. Zo zouden kinderen met vooral automatische agressieve SIP bijvoorbeeld meer baat kunnen hebben bij het versterken van *arousal* regulatie (door henzelf en door personen in hun omgeving), terwijl de behandeling van kinderen met vooral reflectieve agressieve SIP zich beter zou kunnen richten op het veranderen van deviante cognities.

De conclusie van het proefschrift van Verhoef (2022) is dat interactieve VR een aantrekkelijke methode kan zijn voor bijvoorbeeld de behandeling van agressie bij kinderen, waarbij kan worden afgestemd op het individuele profiel. Het bleek een geschikte methode, omdat het kinderen bloot kan stellen aan emotioneel-geladen, realistische, en toch gestandaardiseerde (gecontroleerde) sociale interacties. Zo zouden kinderen met voornamelijk reactief-agressieve SIP bijvoorbeeld stapsgewijs kunnen oefenen met steeds provocerende situaties, om zo te leren hun boosheid te reguleren en hun vijandige attributies te onderzoeken. De toepassing van interactieve VR wordt inmiddels ook getest door Alsem e.a. (2021). Daarnaast impliceren de bevindingen volgens Verhoef dat het bij de diagnostiek ook beter zou zijn om tevens te kijken naar de unieke situationele triggers en bijbehorende SIP- en gedragspatronen. Met andere woorden, om de diagnose meer op maat van de individuele behoeften van het kind (en de unieke SIP-stijl) te maken en de behandeling daar op af te stemmen. Dit zal uiteindelijk de behandeling van kinderen

met agressieproblematiek verbeteren en de kansen op een verergering van de problematiek in latere jaren (met alle risico's van dien) verkleinen.

Lenkens (2022). *More than a mirror: Mechanisms of experiential peer support for young people engaging in criminal behaviour.*

Het doel van het promotieonderzoek van Margriet Lenkens (2022) was het in kaart brengen van de ondersteuningsbehoefte van jongeren met risicogedrag, vanuit het perspectief van de jongeren zelf. Beter zicht op dit perspectief zou de aansluiting tussen in te zetten behandeling en de ondersteuningsbehoefte kunnen verbeteren en daarmee de kans op positieve behandeluitkomsten kunnen bevorderen.

Om de richting van het promotieonderzoek te bepalen, startte Lenkens met een exploratieve kwalitatieve studie. Zij interviewde 23 jongeren (15-25 jaar, 21 mannen) met risicogedrag, waaronder betrokkenheid bij criminele activiteiten. Zij vroeg hen hoe zij tegen hun eigen problemen aankijken en naar hun ondersteuningsbehoefte. De meeste jongeren gaven aan geen ondersteuning nodig te hebben of te willen; zij hechtten aan zelfredzaamheid en onafhankelijkheid en waren niet snel geneigd hulp te vragen of te accepteren. Bij sommige jongeren leek dit gepaard te gaan met een sterk wantrouwen richting andere mensen, als gevolg van negatieve ervaringen in het verleden.

Ondanks de barrière tot het vragen en accepteren van hulp, noemden jongeren zaken die het ontvangen van hulp zouden kunnen bevorderen; zaken die de aanleiding vormden voor de verschillende studies die Lenkens binnen dit promotieonderzoek heeft uitgevoerd. Zo noemden jongeren het opbouwen van een vertrouwensband als bevorderende factor. Ook kenmerken van de persoon van de helper werden in dit kader genoemd: een aantal jongeren leek meer open te staan voor ondersteuning als deze zou worden gegeven door iemand die

op hen lijkt, bijvoorbeeld iemand met dezelfde sociaal-culturele achtergrond of iemand met vergelijkbare ervaringen, zoals een ervaringsdeskundige.

In een eerste vervolgstudie ging Lenkens dieper in op het belang van een vertrouwensband met de hulpverlener voor de behandeluitkomsten. Het hiervoor genoemde perspectief dat het opbouwen van een vertrouwensband het ontvangen van hulpverlening kan bevorderen, sluit aan bij het gedachtengoed van Bordin (1979), die een goede werkalliantie tussen hulpverlener en cliënt omschreef als belangrijke sleutel naar gedragsverandering. Hierbij conceptualiseerde Bordin de werkalliantie als de band tussen cliënt en hulpverlener, de onderlinge overeenstemming over de doelen van de hulpverlening en de mate waarin cliënt en hulpverlener samenwerken aan taken om deze doelen te behalen. Eerder onderzoek heeft consistent aangetoond dat een goede werkalliantie samengaat met betere behandeluitkomsten. Echter, bij jongeren met probleemgedrag – waarmee het vaak moeilijker is een goede werkalliantie op te bouwen – is dit weinig onderzocht.

Lenkens onderzocht daarom het belang van een goede werkalliantie voor drie uitkomsten bij jongeren met multiproblematiek: de behandelmotivatie, het terugdringen van crimineel gedrag en het hebben van een dagbesteding in de vorm van school of werk. Hiertoe verzamelde zij op verschillende momenten vragenlijstgegevens bij 143 jonge mannen (18-27 jaar) die deelnamen aan een dagbehandeling (De Nieuwe Kans); voor de start van de behandeling, na twee maanden, na negen maanden en na 14 maanden. Slechts voor behandelmotivatie vond zij een positieve samenhang met werkalliantie: de mannen die meer of beter samenwerkten met hun hulpverlener rapporteerden een hogere behandelmotivatie. Hoewel dit kan betekenen dat dit aspect van de werkalliantie de behandelmotivatie ten goede komt, kan het ook dat degenen die vanaf de start meer gemotiveerd waren, positiever rapporteerden over de

samenwerking met de hulpverlener. De andere aspecten van de werkalliantie, namelijk de band met de hulpverlener en de overeenstemming over de doelen, hingen niet samen met behandelmotivatie. Ook leek een betere werkalliantie geen rol te spelen in het terugdringen van crimineel gedrag of het hebben van een dagbesteding in de vorm van school of werk.

Op basis van deze bevindingen suggereert Lenkens enerzijds dat het hebben van een goede werkalliantie in deze complexe doelgroep mogelijk niet voldoende is voor positieve behandelresultaten. Anderzijds benadrukt zij dat in vervolgonderzoek de werkalliantie uitgebreider in kaart gebracht dient te worden, bijvoorbeeld op meerdere momenten gedurende de hulpverlening en vanuit verschillende perspectieven. Dit geeft meer inzicht in aspecten van de werkalliantie die een mogelijke rol spelen in het kunnen profiteren van hulpverlening.

In de overige studies binnen het promotieonderzoek richtte Lenkens zich op ervaringsdeskundige ondersteuning voor jongeren die betrokken zijn (geweest) bij criminele activiteiten, in het Engels 'experiential peer support'. Hiermee wordt bedoeld op ondersteuning binnen een asymmetrische relatie waarbij de ene persoon de cliënt is die ondersteuning ontvangt en de andere persoon de ervaringsdeskundige is – met ervaringen die overeenkomen met die van de cliënt – die ondersteuning biedt. Hoewel de empirische basis voor dit type ondersteuning ontbreekt, wordt ervaringsdeskundige ondersteuning de afgelopen jaren in toenemende mate ingezet in de (forensische) zorg. Daarbij is het de vraag in hoeverre ervaringsdeskundige ondersteuning in de forensische zorg iets anders vraagt dan in de geestelijke gezondheidszorg. Dit vanwege specifieke thema's die vaker voorkomen in het laatste type zorg, zoals gedwongen behandeling, beperkt probleeminzicht en/of behandelmotivatie en het risico van 'deviancy training' wanneer individuen met risicogedrag met elkaar in contact zijn.

Op basis van theorieën, beschrijvingen van praktijkprogramma's en interviews met vier deskundigen op het gebied van 'peer support' en jeugdcriminaliteit, ontwikkelden Lenkens en collega's een theoretisch model voor de werkzaamheid van ervaringsdeskundige ondersteuning voor jongeren met crimineel gedrag. In dit theoretisch model onderscheidden zij verwachte effecten en mechanismen van ervaringsdeskundige ondersteuning en voorwaarden voor de werkzaamheid ervan. Als verwachte effecten werden in het model opgenomen: het stoppen met criminaliteit ('desistance'), het zichzelf niet meer zien als crimineel en door anderen niet meer zo gezien worden, een beter sociaal netwerk, verbeterde vaardigheden, minder psychische klachten en betere persoonlijke omstandigheden. Ervaringsdeskundige ondersteuning zou kunnen werken via zeven potentiële mechanismen: 1) door hun gelijke ervaringen zouden ervaringsdeskundigen beter in staat zijn zich empathisch en acceptierend op te stellen; 2) ervaringsdeskundigen zouden kunnen fungeren als geloofwaardig positief rolmodel voor het pad naar 'desistance'; 3) door de onderlinge overeenkomsten zouden jongeren een kwalitatief betere band kunnen opbouwen met een ervaringsdeskundige dan met een therapeut; 4) ervaringsdeskundigen zouden kunnen zorgen voor meer sociale binding en verantwoordelijkheidsgevoel bij de jongere; 5) het contact met een ervaringsdeskundige zou de identiteitsvorming van de jongere positief kunnen beïnvloeden; en 6) hoop en perspectief kunnen geven aangezien een ervaringsdeskundige de problemen waarmee de jongere kampt heeft overwonnen; en 7) ervaringsdeskundigen zouden kunnen fungeren als verbinder tussen de jongere en de formele hulpverlening, omdat zij zowel de taal van de jongere als de taal van de hulpverlening spreken. Voorwaarden voor de werkzaamheid van ervaringsdeskundige ondersteuning werden door Lenkens en collega's opgesteld op het niveau van de ervaringsdeskundige (bijvoorbeeld dat

deze kan reflecteren op zijn ervaringen), de jongere (bijvoorbeeld de bereidheid om te veranderen), de implementatie (bijvoorbeeld werving en opleiding van ervaringsdeskundigen) en de setting.

Dit theoretisch model werd vervolgens getoetst door middel van systematisch literatuuronderzoek, waarin uiteindelijk 25 empirische artikelen over ervaringsdeskundige ondersteuning voor jongeren met crimineel gedrag geïnccludeerd werden. Op basis van een analyse van deze artikelen concludeerde Lenkens dat de meeste potentiële mechanismen van ervaringsdeskundige ondersteuning inderdaad belangrijke componenten van dit type ondersteuning zijn, maar dat niet geconcludeerd kan worden dat deze componenten leiden tot positieve uitkomsten. Ook vond zij in de literatuur een extra component: ervaringsdeskundigen begrijpen dat het stoppen met crimineel gedrag een ingewikkeld proces is waarin de cliënt een actieve rol heeft. Ten aanzien van de verwachte effecten gold dat er empirische aanwijzingen gevonden werden dat jongeren met ervaringsdeskundige ondersteuning hun vaardigheden verbeteren, minder psychische klachten hadden en betere persoonlijke omstandigheden, maar dat het bewijs hiervoor onvoldoende sterk was om te kunnen concluderen dat dit kwam door de ervaringsdeskundige ondersteuning. De literatuur bood te weinig aanknopingspunten over de invloed van de verwachte voorwaarden voor werkzaamheid van ervaringsdeskundige ondersteuning.

Om meer zicht te krijgen op ervaringsdeskundige ondersteuning vanuit het perspectief van de ervaringsdeskundigen en van de jongeren die dit ontvangen voerde Lenkens ten slotte twee kwalitatieve studies uit. In de ene studie interviewde zij 17 ervaringsdeskundigen die ondersteuning boden aan jongeren met crimineel gedrag die forensische geestelijke gezondheidszorg ontvingen. Het ging om 14 volwassen mannen en drie vrouwen, waarvan er 12 in het verleden gedetineerd waren geweest.

De ondersteuning die zij boden varieerde van emotionele ondersteuning, praktische ondersteuning bij bijvoorbeeld het zoeken van werk of woning, tot fungeren als brug tussen de cliënt en andere professionals. Sommigen waren opgeleid tot ervaringsdeskundige of hadden cursussen gevolgd, anderen niet. De ervaringsdeskundigen dichtten en belangrijke rol toe aan de gedeelde ervaringen, waardoor ze tot een dieper begrip van de cliënt konden komen. Zij gaven aan zich te herkennen in de cliënten, en daardoor empathisch en niet-veroordeelend te kunnen zijn richting de cliënt. Het opbouwen van een gelijkwaardige, wederkerige vertrouwensrelatie vonden zij belangrijk. Ook gaven zij aan te fungeren als geloofwaardige rolmodellen die perspectief kunnen bieden.

In de andere studie interviewde zij vier jongeren (20-32 jaar) die ervaringsdeskundige ondersteuning ontvingen. Vanwege de kleine en selectieve steekproef dient deze studie als illustratie van hoe jonge cliënten kunnen kijken naar de ondersteuning die zij van ervaringsdeskundigen ontvangen. De cliënten gaven aan zich door ervaringsdeskundigen beter en sneller begrepen te voelen en minder veroordeeld dan door hulpverleners zonder ervaringskennis, en zij zagen de ervaringsdeskundige als een rolmodel dat hen sterkte en motiveerde om ondanks bepaalde moeilijkheden de juiste beslissingen te maken.

De conclusie van het proefschrift van Lenkens is dat de ondersteuningsbehoefte van jongeren met risicogedrag, die vaak negatieve ervaringen hebben opgedaan in persoonlijke relaties en met instanties, beperkt is ten aanzien van de reguliere hulpverlening maar bevorderd zou kunnen worden door het inzetten van iemand met soortgelijke ervaringen. Zij concludeert dat ervaringsdeskundige ondersteuning van jonge mensen met crimineel gedrag veelbelovend is, waarbij met name vier componenten lijken bij te dragen aan de werkzaamheid ervan. Daarbij gaat het om empathie en acceptatie door de ervaringsdeskundige

die vanuit zijn eigen ervaringen de cliënt beter zou kunnen begrijpen, het fungeren van de ervaringsdeskundige als geloofwaardig rolmodel voor 'desistance', het sneller of makkelijker opbouwen van een vertrouwensband vanwege de gedeelde identiteit en gelijkwaardigheid in het contact en het begrip van de ervaringsdeskundige voor de weg die nodig is naar herstel. Toekomstig onderzoek is nodig voor empirische evidentie over wat werkt binnen de ervaringsdeskundige ondersteuning, via welke mechanismen en onder welke voorwaarden. Lenkens benadrukt dat om de kans op succes te vergroten, het belangrijk is dat ervaringsdeskundige ondersteuning zorgvuldig georganiseerd wordt, met aandacht voor het werven, selecteren en trainen van de ervaringsdeskundigen en voor de implementatie van deze vorm van ondersteuning als aanvulling op de behandeling. Daarbij bepleit zij dat niet alleen de cliënten baat kunnen hebben van ondersteuning door ervaringsdeskundigen, maar dat deze manier van samenwerking ook hulpverleners zonder ervaringskennis iets zou kunnen opleveren, net als de ervaringsdeskundigen zelf die de gelegenheid krijgen iets goeds te doen wat mogelijk bijdraagt aan hun zelfvertrouwen en herstel.

Conclusie

Met hun onderzoek trachtten zowel Verhoef als Lenkens zo dicht mogelijk bij de ware ervaringen, gevoelens en gedachten van kinderen en jongeren te komen om beter zicht te krijgen op, respectievelijk, de achtergrond van agressief gedrag en de behoefte aan ondersteuning. Het beter in kaart brengen van de individuele behoeften en ondersteuningsbehoeften kan bijdragen aan het afstemmen van de hulpverlening op het profiel van de jongere. Zo maakt beter zicht op de achtergrond van agressief gedrag duidelijk op welke cognities en vaardigheden behandeling zich dient te richten om agressief gedrag terug te dringen, en geeft zicht op de ondersteuningsbehoefte aanknopingspunten voor de best passende

manier om een jongere te bejegenen en behandelvorm. Volgens de 'needs' en 'responsivity' principes van het empirisch ondersteunde 'risk-needs-responsivity' model van Andrews en Bonta (2010) dient behandeling, om effectief te zijn, inhoudelijk aan te sluiten bij de risicofactoren en problemen die direct samenhangen met crimineel gedrag bij de jongere ('needs' principe) en wat betreft vorm aan te sluiten bij de leerstijl, motivatie, krachten en persoonlijkheid van de jongere ('responsivity' principe). Dit maakt de inzichten uit de promotieonderzoeken van Verhoef en Lenkens waardevolle bijdragen om de kans van slagen van behandeling en preventie/interventie programma's te vergroten.

I. Wissink & H. Creemers

Referenties

- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16, 39-55. <https://doi.org/10.1037/a0018362>.
- Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 16(3), 252-260. <https://doi.org/10.1037/h0085885>.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social-information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101. <http://doi.org/10.1037//0033-2909.115.1.74>.
- De Castro, B. O., & Van Dijk, A. (2017). "It's gonna end up with a fight anyway": Social cognitive processes in children with disruptive behavior disorders. In: Lochman, J. E., & Matthys, W. (Eds.), *The Wiley handbook of disruptive and impulse-control disorders* (pp. 237-253). Wiley Blackwell. <http://doi.org/10.1002/9781119092254.ch15>.
- De Castro, B. O., Veerman, J.W., Koops, W., Bosch, J. D., & Monshouwer, H.J. (2002). Hostile attribution of intent and aggressive

behavior: A meta-analysis. *Child Development*, 73(3), 916-934.

<http://doi.org/10.1111/1467-8624.00447>.

Lenkens, M. (2022). More than a mirror: Mechanisms of experiential peer support for young people engaging in criminal behaviour. ProefschriftMaken.

Verhoef, R. (2022). When emotions run high: Using interactive virtual reality to understand social information processing in boys with aggressive behavior problems. Ridderprint.